

Zinkoví chlapci

Z ruštiny přeložila Pavla Bošková

Pistorius & Olšanská
Příbram 2016

© 2013 by Svetlana Alexievich
Translation © Pavla Bošková, 2016

ISBN 978-80-87855-75-1

Dvacátého ledna tisíc osm set jedna dostali kozáci donského atamana Vasilije Orlova rozkaz táhnout do Indie. Měsíc potrvá přesun do Orenburgu, a odtud tři měsíce „přes Bucharu a Chivu až k řece Indus“. Co nevidět třicet tisíc kozáků překročí Volhu a proniknou do kazašských stepí...

*V boji o moc.
Stránky z politické historie Ruska 17. století.
Moskva, Mysl, 1988, str. 475*

V prosinci roku 1979 přijalo sovětské vedení usnesení o vstupu vojsk do Afghánistánu. Válka probíhala v letech 1979–1989. Trvala devět let, jeden měsíc a devatenáct dnů. Afghánistánem prošlo více než půl milionu vojáků omezeného kontingentu sovětských vojsk. Celkové ztráty na životech činily 15 051 lidí. Za nezvěstné bylo prohlášeno a v zajetí se ocitlo 417 příslušníků armády. Podle údajů dostupných k roku 2000 zbývalo 287 lidí, kteří se nevrátili ze zajetí nebo nebyli nalezeni...

Polit.ru, 19. listopadu 2003

Prolog

– Jdu sama... Teď budu muset jít dlouho sama...

Zabil... Můj syn... Zabil... Kuchyňským sekáčkem, co jsem s ním porcovala maso. Vrátil se z války a najednou někoho zabil... Hned ráno sekáček vrátil a položil ho zpátky do skříňky, kde mám uložené nádobí. Myslím, že jsem mu zrovna ten den dělala řízky... Po nějaké době hlásili v televizi a psali ve večerníku, že rybáři vylovili z jezera ve městě tělo... Po kusech... Kamarádka mi volala: „Četla jsi to? Profesionální vražda... Afghánská práce...“

Syn ležel doma na gauči a četl si knížku. Ještě jsem to nevěděla, ani podezření jsem neměla, ale po těch slovech jsem se na něj nevím proč podívala... Mateřská láska – asi neslyšíte ten psí štěkot... Ne? Ale já ho slyším, hned jak o tom začnu, slyším štekat psy. Sbíhají se... Ve vězení, kde teď sedí, mají velké černé vlčáky... A lidi jsou tam taky všichni v černém, všechno je černé... Vrátila jsem se do Minsku, jdu po ulici, kolem pekařství, mateřské školky, nesu šišku bílého chleba a mléko a slyším jen psí štěkot. Ohlušující štěkot. Už kvůli tomu ani nevidím... Jednou mě div nepřejelo auto...

Smířila jsem se s tím, že budu chodit synovi na hrob... Jsem připravená tam s ním ležet... Ale nevím... Vůbec nevím, jak mám s tímhle žít... Někdy mám strach jít do kuchyně a podívat se na tu

skříňku, ve které ležel sekáček... Vy to neslyšíte? Nic neslyšíte... Vůbec nic?!

Teď už nevím, jaký můj syn je. A jaký se mi vrátí za patnáct let? Dostal patnáct let natvrdo... Jak jsem ho vychovávala? Bavily ho společenské tance... Jezdili jsme spolu do Leningradu, do Ermitáže. Četli jsme knížky... (Pláče.) To Afghánistán mi vzal syna...

Dostali jsme telegram z Taškentu: Přijďte mi naproti, letadlo to a to... Vyběhla jsem na balkon a chtěla jsem ze všech sil vykřiknout: „Žije! Můj syn žije a vrací se z Afghánistánu! Ta hrozná válka pro mě skončila!“ A vtom jsem ztratila vědomí. Na letišti jsme nakonec přijeli pozdě, letadlo už přistálo a syna jsme našli v parčíku před halou. Ležel na zemi, držel se trávy a divil se, že je taková zelená. Nevěřil, že se vrátil... Ale radost ve tváři neměl...

Večer k nám přišli sousedi – mají malou dcerku, uvázali jí tenkrát jasně modrou mašli. Posadil si ji na kolena, tiskl ji k sobě a plakal, slzy mu tekly a tekly. Protože oni tam zabíjeli. I on... To mi došlo až pak.

Na hranicích mu celníci zabavili slipy z dovozu. Americké. Nepovoluje se... Takže přijel bez prádla. Pro mě vezl župan, bylo mi ten rok čtyřicet, sebrali mu ho taky. Pro babičku měl šátek – i ten zabavili. Přijel jenom s květinami. S mečíky. Ale radost neměl žádnou...

Ráno vstává a je ještě normální: „Mami! Mami!“ K večeru se mu tvář zachmuří, oči ztěžknou... Neumím to popsat... Nejdřív nepil ani kapku... Sedí a zírá do zdi. Jednou vyskočil z gauče, popadl bundu...

Postavím se do dveří:

„Kam jdeš, Valjuško?“

Podívá se na mě, jako bych byla vzduch. A je pryč.

Vracím se pozdě z práce, podnik je daleko a já měla odpolední; zvoním u dveří, ale on neotvírá, nepoznává můj hlas. Bylo to tak divné, chápu, že nepoznává hlasy svých kamarádů, ale že ani ten můj! A navíc, „Valjuško“ jsem mu říkala jen já. Celou dobu jako by na někoho čekal, bál se. Koupila jsem mu novou košili, a když jsem mu ji začala poměřovat, koukám, že má na rukách jizvy.

„Co je to?“

„To nic není, mami.“

Až pak jsem se to dozvěděla. Po soudu. V přijímači si podřezal žíly... Na ukázkovém cvičení dělal radistu a nestihl včas umístit vysílačku na strom, nesbalil se ve stanoveném čase, a tak ho četař přinutil, aby vybral ze záchodu padesát kyblíků a nosil je před nastoupenou jednotkou. Začal nosit a ztratil vědomí. V nemocnici mu stanovili diagnózu: lehký nervový otřes. Tehdy v noci se pokusil podřezat si žíly. Podruhé to bylo v Afghánistánu... Před tím, než měli jít do akce, dělali kontrolu a jejich vysílačka nefungovala. Zmizely nedostatkové součástky, jeden z nich je šlohl... Kdo to byl? Velitel obvinil ze zbabělosti jeho, údajně ty součástky schoval on, aby nemusel jít spolu s ostatními. Jenže tam všichni kradli. Okrádali jeden druhého, rozebírali auta na náhradní díly, nosili je do dukanů a tam je prodávali. Pak si kupovali drogy... Drogy a cigarety. Jídlo. Byli věčně hladoví.

V televizi dávali pořad o Edith Piaf, dívali jsme se na něj spolu.

„Mami,“ zeptal se mě, „ty víš, co jsou drogy?“

„Ne,“ lhala jsem, ale sama jsem ho už sledovala: jestlipak něco nekouří?

Nikde žádná stopa. Ale tam drogy brali, to vím.

„Jaký to bylo v Afghánistánu?“ zeptala jsem se ho jednou.

„Mlč, mami!“

Když nebyl doma, četla jsem znovu jeho afghánské dopisy, chtěla jsem se dozvědět víc, pochopit, co s ním je. Nic zvláštního jsem v nich nenacházela; psal, že se mu stýská po zelené trávě, prosil babičku, aby se nechala vyfotit na sněhu a tu fotku mu poslala. Jenže já jsem viděla a cítila, že se s ním něco děje. Vrátili mi jiného člověka... Tohle nebyl můj syn. A to jsem ho já sama poslala na vojnu, měl tehdy odklad. Chtěla jsem, aby z něj byl muž. Přesvědčovala jsem jeho i sebe, že vojna z něj udělá lepšího, silnějšího člověka. Vypravila jsem ho do Afghánistánu s kytarou, přichystala jsem na rozloučenou stůl plný sladkostí. Pozval své kamarády, děvčata... Pamatuju si, že jsem tehdy koupila deset dortů.

O Afghánistánu začal jenom jednou. Bylo to k večeru... Přišel do kuchyně, já jsem se chystala dělat králíka. Miska byla plná krve. Namočil prsty do té krve a díval se na ni. Prohlížel si ji. Mluvil přitom sám pro sebe:

„Přivezli kamaráda s prostřeleným břichem... Prosil mě, abych ho zastřelil... A já ho zastřelil...“

Měl prsty od krve... Z králíčího masa, bylo čerstvé... Těmi prsty si vzal cigaretu a odešel na balkon. Ten večer už se mnou nepromluvil ani slovo.

Běhala jsem po doktorech. Vraťte mi syna! Zachraňte ho! Všechno jsem jim řekla... Vyšetřili ho, prohlédli, ale kromě zánětu nervů mu nic nenašli.

Jednou jsem přišla domů a u stolu seděli čtyři cizí kluci.

„Mami, jsou z Afghánu. Našel jsem je na nádraží. Nemají kde spát.“

„Upeču vám koláč. Teď hned.“ Sama nevím, proč jsem se zaražovala.

Bydleli u nás týden. Nepočítala jsem to, ale myslím, že vypili tři basy vodky. Každý večer jsem doma potkávala pět cizích lidí. Tím pátým byl můj syn... Jejich debaty jsem poslouchat nechtěla, dělala jsem se jich. Jenže jsme byli všichni v jednom domě... A já nechtěně vyslechla... Vykládali, že když dva týdny seděli v terénu a chystali léčku, dávali jim stimulatory, aby byli kurážnější. Jenže to všechno se drží v tajnosti. Bavili se o tom, jakou zbraní je nejlepší zabít... A z jaké vzdálenosti... Tohle se mi vybavilo, teprve když se to všechno stalo... Až potom jsem začala přemýšlet, hořečně vzpomínat. Ale do té doby tu byla jen obava: „Ach jo,“ říkala jsem si, „jsou všichni nějak šílený. Nejsou normální.“

Tu noc předtím... než zabil... se mi zdál sen, že čekám na syna, a on nejde a nejde. A vtom mi ho přivádějí... Přivádějí ho ti čtyři „afghánci“. A mrsknou ho na špinavou betonovou podlahu. Chápete, v domě a cementová podlaha... U nás v kuchyni... Podlaha jako ve vězení.

Tou dobou už nastoupil na přípravku vysoké školy radioelektronické. Příjímací písemka dopadla dobře. Byl šťastný, že se mu

všechno daří. Dokonce jsem si začala myslet, že se zklidňuje. Že půjde na studia. Ožení se. Jenže jakmile přišel večer... Bála jsem se večera... Seděl a tupě zíral do zdi. Pak usnul v křesle... Chtělo se mi vrhnout se k němu, zakrýt ho vlastním tělem a nikam ho nepustit. A teď se mi zdává, jak je maličký a chce jíst... Má neustále hlad. Natahuje ruce... Pokaždé ho ve snu vidím maličkého a poníženého. A v životě? Vidíme se jednou za dva měsíce. Čtyři hodiny si povídáme přes sklo...

Dvakrát do roka setkání, kdy mu můžu alespoň dát jíst. A ten psí štěkot... I ve snu slyším psí štěkot. Všude mě pronásleduje.

Začal se mi dvořit jeden muž... Přinesl mi květiny... Když mi je přinesl, začala jsem křičet: „Jděte pryč, jsem matka vraha.“ Zpočátku jsem se bála potkat i někoho ze známých – zamknu se v koupelně a čekám, že se na mě zřítí zdi. Zdálo se mi, že na ulici mě všichni poznávají, ukazují si na mě a jeden druhému šeptají: „Vzpomínáte na ten hrozný případ... To její syn vraždil. Rozčtvrtil člověka. Zkrátka afghánská práce...“ Ven jsem vycházela jen v noci. Naučila jsem se rozeznávat všechny noční ptáky. Podle hlasu.

Probíhalo vyšetřování... Trvalo několik měsíců... On mlčel. Jela jsem do Moskvy do Burděnkovy vojenské nemocnice. Našla jsem tam chlapce, kteří sloužili u speciálních jednotek jako on. Mluvila jsem s nimi na rovinu:

„Chlapci, jak je možné, že můj syn mohl někoho zabít?“

„Asi měl důvod.“

Musela jsem sama sebe přesvědčit, že to mohl udělat... Zabít... Dlouho jsem se jich vyptávala a pochopila jsem – mohl! Ptala jsem se jich na smrt... Vlastně ne na smrt, ale na zabíjení. Jenže ten rozhovor v nich nevzbuzoval žádné city, takové city, které vzbuzuje jakákoliv vražda u normálního člověka, co neviděl krev. Mluvili o válce jako o práci, v níž se musí zabíjet. Potom jsem se sešla s kluky, co byli taky v Afghánistánu, a když došlo k zemětřesení v Arménii, odjeli tam se záchrannými oddíly. Zajímalo mě, byla jsem jak umanutá, jestli jim bylo těžko? Co zažívali při pohledu na smrt? Ne, pro ně to nebylo hrozné, jim i schopnost soucítit otupěla. Všude rozervané... rozdrcené... lebky, kosti... Celé školy

pohřbené pod zemí... Třídy s dětmi... Jak ty děti ve škole seděly, tak odešly pod zem. Jenže tihle chlapi vzpomínali a vyprávěli o něčem jiném: jak bohaté vinné sklepy vykopali, jaký koňak a jaké víno pili. Dělal si legraci: kdyby se to tak ještě někde zatřáslo. Ale muselo by to být na teplém místě, kde roste vinná réva a dělají tam dobré víno... Co tohle je – jsou zdraví? Mají normální psychiku?

„I jako mrtvého ho nenávidím.“ To mi nedávno napsal. Po pěti letech... Co se tam stalo? Mlčí. Víم jenom, že ten kluk, jmenoval se Jura, se chlubil, že si v Afghánistánu vydělal spoustu peněz. A potom se ukázalo, že sloužil v Etiopii jako praporčík. A že o Afghánistánu lhal...

Advokátka u soudu jen řekla, že soudíme nemocného. Na lavici obžalovaných nesedí zločinec, ale nemocný člověk. Musí se léčit. Jenže tehdy, před sedmi lety, ještě žádná pravda o Afghánistánu neexistovala. Pro všechny to byli hrdinové. Vojíci internacionalisté. Jen můj syn byl vrah... Protože tady udělal to, co dělali tam. To, za co tam dostávali medaile a vyznamenání... Proč ale soudili jenom jeho? Proč nesoudili ty, co ho tam poslali? A ty, co ho naučili zabíjet! To jsem ho neučila já... (*Trhne sebou a vykřikne.*)

Zabil člověka mým sekáčkem na maso... A ráno ho přinesl a položil do kredence. Jako obyčejnou lžičku nebo vidličku...

Matce, které se vrátil syn bez nohou, závidím... Přestože když se napije, tak ji nenávidí. Nenávidí celý svět... Závidím jí, i když se na ni vrhá jako zvěř. Ona mu kupuje prostitutky, aby nezešlel... Sama byla jednou jeho milenkou, protože se sápal na balkon a chtěl skočit z desátého patra. To všechno bych snesla... Závidím všem matkám, dokonce i těm, jejichž synové jsou mrtví. Seděla bych u hrobu a byla bych šťastná. Nosila bych mu květiny.

Slyšíte ten psí štěkot? Běží za mnou. Slyším je...

Matka

Ze zápisníků (ve válce)

Červen 1986

Nechci už víc psát o válce... Nechci opět žít uprostřed „filozofie zániku“ namísto „filozofie života“. Zachycovat nekonečnou zkušenost *ne-bytí*. Když jsem dokončila knihu *Válka nemá ženskou tvář*, dlouho jsem nemohla vidět, ani jak dítěti, co se normálně uhodí, teče krev z nosu, na dovolené jsem se vyhýbala rybářům, kteří zvesela házeli na pobřežní písek rybu vytaženou z nedozírných hlubin, bylo mi špatně ze strnulých vypoulených rybích očí. Každý má jen určité zásoby sil, které ho dokáží chránit před bolestí – fyzickou i psychickou, ty moje však byly vyčerpány až do konce. Přiváděl mě k šílenství nárek kočky, kterou porazilo auto, odvracela jsem oči od rozmáčknuté žížaly, od žabky uschlé na cestě... Nejednou mne napadlo, že zvířata, ptáci a ryby mají také právo na svůj příběh utrpení. Že ho jednou někdo napíše.

A náhle válka! Pokud se tomu dá říkat „náhle“. Válka běží už sedmým rokem... Jenže my o ní nic nevíme, kromě hrdinských reportáží v televizi. Tu a tam nás přimějí vystoupit z letargie z dále přivezené zinkové rakve, co se nevejdou do malých prostor „chruščováků“. Pak doburácí smuteční salvy – a je opět ticho. Naše vybájená mentalita je neotřesitelná – jsme spravedliví a velcí. A vždycky

máme pravdu. Ještě hoří, dohořívají poslední záblesky idejí světové revoluce... Jenže si nikdo nevšiml, že požár už máme doma. Vzplanul náš vlastní dům. Začala Gorbačovova perestrojka. Vrháme se vstříc novému životu. Co každého z nás v budoucnosti čeká? Čeho budeme po tolika letech umělého letargického spánku schopni? A naši chlapi kdesi daleko pokládají své životy neznámo za co...

O čem se kolem mě mluví? O čem se píše? O internacionální povinnosti a geopolitice, o našich velmocenských zájmech a jižních hranicích. A tomu se věří. Věř! Matky, které se ještě nedávno v zoufalství zmítaly nad bezejmennými železnými truhlami, v nichž jim vrátili syny, teď promlouvají ve školách a vojenských muzeích a nabádají jiné chlapce, aby „splnili svoji vlasteneckou povinnost“. Cenzura bedlivě hlídá, aby v souvislosti s válkou nebyla zmiňována smrt našich vojáků, ujišťují nás, že „omezený kontingent“ sovětských vojsk pomáhá bratrskému národu stavět mosty, silnice, školy, rozvážet hnojivo a mouku po kišlacích a sovětští lékaři že pomáhají afghánským ženám rodit. Vojáci, kteří se vrátili, se vydávají do školy s kytarou, aby zazpívali o tom, o čem je třeba křičet.

S jedním jsem si dlouho povídala... Chtěla jsem slyšet o muživosti volby – střílet, nebo nestřílet? Ale pro něj jako by to nebyla žádná tragédie. Co je dobré? Co je špatné? Je dobré „ve jménu socialismu“ zabít? Pro tyto chlapce jsou hranice morálky vymezeny vojenským rozkazem. Je pravda, že o smrti mluví opatrněji než my. V tom se okamžitě projevuje, jaká je mezi námi vzdálenost.

Jak příběh prožívat a zároveň o něm psát? A přitom nelze každický kousek života, všechnu existenciální „špínu“ popadnout za límec a strčit ji do knihy. Do příběhu. Je třeba „prolomit čas“ a „zachytit smysl“.

Zármutek vždycky mívá dvacet stínů
a každý z nich se tváří jako smutek,
i když jím není.

(W. Shakespeare, Richard II.)

...na autobusové stanici v poloprázdné čekárně seděl důstojník s cestovním kufrem, vedle něj hubený chlapec, ostříhaný dohola, ryl vidličkou v truhlíku s uschlým fíkusem. S upřímným zájmem si k nim přisedly vesnické ženy a vyzpovídaly je: kam, proč a kdo? Důstojník doprovázel domů vojáka, který se zbláznil. „Od Kábulu ryje; vším, co se mu dostane do ruky, ryje: lopatou, vidličkou, klackem, perem.“ Chlapec zvedl hlavu: „Musíme se schovat... Vykopu úkryt... Umím to rychle. Říkali jsme tomu bratrský hroby. Vyhrabu pořádný úkryt pro vás všechny...“

Poprvé jsem spatřila zorničky velikosti oka...

Stojím na městském hřbitově... Kolem mne stovky lidí. Uprostřed nich je devět rakví lemovaných rudým kartounem. Vojáci pronášejí řeč. První si vzal slovo generál... Ženy v černém pláči. Lidé mlčí. Jen malá copatá holčička se nad rakví zalyká pláčem: „Tati! Ta-a-tínku! Kde jsi? Slíbil mi, že mi přivezeš panenku. Krásnou panenku! Namalovala jsem ti celé album domečků a kytiček... Čekám tu na tebe...“ Holčičku zvedá do náruče mladý důstojník a odnáší ji k černé volze. My však ještě dlouho slyšíme: „Tati! Ta-tín-ku!... Můj nejmilejší ta-tín-ku...“

Generál řeční... Ženy v černém pláči.

A my mlčíme. Proč mlčíme? Já nechci mlčet... A nemůžu už víc psát o válce.

Září 1988

5. září

Taškent. Na letišti je dusno, voní tu dýně; není to letiště, ale dýňoviště. Jsou dvě hodiny v noci. Polodivoké tlusté kočky se tu neohroženě vrhají pod taxíky, říká se, že jsou afghánské. Uprostřed opáleného lázeňského davu, mezi bednami a košíky s ovocem, poskakují o berlích mladí kluci. Nikdo si jich nevšímá, už si zvykli. Spí a jedí přímo tady na podlaze, na starých novinách a časopisech, celé týdny nemohou koupit letenky do Saratova, Kazaně, Novosibirska, Kyjeva... Kde je zmrzačili? A za co tam bojovali?

To nikoho nezajímá. Jenom malý chlapec z nich nespustil doširoka otevřené oči a opilá žebračka přistoupila k jednomu z nich:

„Pojď sem... Dám ti...“

Vojáček se ohnal berlí. A ona, aniž by se jí to jakkoli dotklo, přidala ještě cosi teskného a ženského.

Vedle mě sedí důstojníci. Mluví o tom, jak špatné máme protězy. O břišním tyfu, choleře, malárii a žloutence. Jak v prvních letech války nebyly ani studny, ani kuchyně, nemohli se umýt, nebylo čím mýt nádobí. A ještě o tom, co si kdo přivezl: někdo video, někdo magnetofon Sharp nebo Sony. Utkvělo mi v paměti, jakýma očima se dívali na krásné, odpočinuté ženy v odhalených šatech...

Dlouho čekáme na vojenské letadlo do Kábulu. Říkají, že nejdřív naloží techniku a teprve pak lidi. Čeká jich tu sto. Všichni jsou vojáci. Nečekaně mnoho žen.

Úryvky z rozhovorů:

– Ztrácím sluch. Nejdřív jsem přestal slyšet ptáky zpívající vysokým hlasem. Následkem pohmoždění hlavy... Například jak šumí tráva, neslyším vůbec. Nahrál jsem si to na magnetofon a pásku si pouštím na nejvyšší hlasitost...

– Nejdřív střílíš a potom zjišťuješ, kdo to je – žena nebo dítě? Každý má svou vlastní noční můru...

– Oslík během ostřelování zalehne, a když to skončí, tak zas vyskočí.

– Za koho nás ve Svazu mají? Za prostitutky? To je nám jasný. Alespoň na ten družstevní byt si vydělat. A chlapi? Co chlapi? Všichni pijou.

– Generál mluvil o internacionální povinnosti, o ochraně jižních hranic. Dokonce ho přemohly city: „Vezměte jim kyselé bonbony. Vždyť jsou to děti. Nejlepší dárek jsou cukrovinky...“

– Ten důstojník byl mladý. Zjistil, že mu uřízli nohu, a rozplakal se. Měl tvář jako dívka – ruměnou, bílou. Nejdříve jsem se mrtvých bála, obzvlášť když byli bez nohou a rukou. Ale potom jsem si zvykla...

– Berou je do zajetí. Uřezávají jim končetiny a převazují je

škrtidly, aby nevykrváceli. A v takovém stavu je nechávají, naši je pak sbírají zmražené. Chtějí umřít, ale léčí je násilím. A oni se po vyléčení nechtějí vrátit domů.

– Na celnici uviděli mé prázdné zavazadlo. „Co vezeš?“ – „Nic.“ – „Jak nic?“ Nevěřili mi. Přinutili mě svléknout se do spodního prádla. Všichni vezou dva tři kufry.

V letadle na mě vyšlo místo u obrněného vozu přivázaného řetězy. Naštěstí byl major vedle mne střízlivý, všichni ostatní kolem byli namol. Opodál spal kdosi na bustě Marxe (portréty a busty socialistických vůdců naložili nezabalené), vezli nejen zbraně, ale i všechnu nezbytně nutnou výbavu pro sovětské rituály.

Řev sirény...

„Vstávejte. Nebo zaspíte království nebeský. Už jsme nad Kábulem.“

Jdeme na přistání.

...dunění zbraní. Hlídky se samopaly a v neprůstřelných vestách žádají propustku.

Nechtěla jsem už víc psát o válce. Ale jsem tady, v opravdové válce. Kolem dokola lidé války, věci války. Doba války.

12. září

Je cosi amorálního v pozorování cizí statečnosti a cizího rizika. Včera jsme šli na snídani do jídelny, pozdravili jsme strážného na hlídce. Za půl hodiny ho zabila střepina dělostřelecké miny, která náhodou vlétla do ubikací. Celý den jsem se snažila vybavit si tvář toho chlapce...

Novinářům tady říkají pohádkáři. Spisovatelům taky. V naší skupině spisovatelů jsou sami muži. Rádi by k předsunutým pozicím, chtějí jít do boje. Ptám se jednoho z nich:

„Proč?“

„Zajímá mě to. Budu moct říct: byl jsem u Salangy. Zastřílím si.“

Nemůžu se zbavit pocitu, že válka je věc mužské nатуry, mnohé z toho mi uniká. Avšak každodennost války je velkolepá. Apollinaire píše: „Ach, jak je válka krásná.“

Ve válce je všechno jiné, i ty, i příroda, i tvé myšlenky. Tady jsem pochopila, že lidské myšlenky mohou být velmi kruté.

Ptám se a naslouchám odpovědím všude: v kasárnách, v jídelně, na fotbalovém hřišti, večer na taneční zábavě – v těchto tady nečekaných odlescích mírového života:

– Vystřelil jsem z bezprostřední blízkosti a viděl jsem, jak se roztržila lidská lebka. Pomyslel jsem si: První. Po bitvě jsou všude ranění a mrtví. Všichni mlčí... Zdá se mi tu o tramvajích. Jak jedu domů tramvají... Nejmilejší vzpomínka je, jak máma peče pirohy. V domě voní sladké těsto...

– Kamarádíš se s dobrým klukem... A potom vidíte, jak se jeho střeva válí kolem na kamení. Začnete se mstít.

– Čekáme na konvoj. Jsme v krytu dva tři dny. Ležíme na žhavém písku, děláme pod sebe. Ke konci třetího dne začínáte běsnit. A s tím běsem vypouštíte první dávku. Po střelbě, když všechno skončilo, jsme zjistili, že ten konvoj vezl banány a džem. Najedli jsme se sladkého na celý život...

– Vzali jsme do zajetí „duchy“... Vyptáváme se jich: „Kde máte vojenský sklady?“ Mlčí. Vzali jsme dva vrtulníkem nahoru: „Kde jsou? Ukaž.“ Mlčí. Jednoho z nich jsme shodili na skály...

– Milovat se ve válce a po válce není jedno a totéž... Ve válce je všechno jako poprvé...

– Raketomet Grad střílí... Střely létají... A nad tím vším stojí: žít! žít! žít! Jenže vy nic nevíte a ani nechcete vědět o mukách druhé strany. Žít – a hotovo. Žít!

Vypovědět o sobě samém celou pravdu je podle Puškina fyzicky nemožné.

Ve válce zachraňuje člověka to, že jeho vědomí se odpoutává, je rozptýlené. Ale smrt všude kolem je nesmyslná a náhodná. Bez vyššího smyslu.

...na tanku bylo napsáno rudou barvou: Pomstíme Malkina.

Uprostřed ulice klečela mladá Afghánka u zabitého dítěte a křičela. Tak zřejmě křičí jen raněná zvířata.

Projížděli jsme kolem zničených kišlaků, podobných zoranému poli. Mrtvá hlína nedávného lidského obydlí byla děsivější než tma, z níž někdo mohl vystřelit.

V nemocnici jsem položila na postel afghánského chlapce plyšového medvídka. Vzal hračku zuby a tak si hrál, přitom se usmíval, neměl ruce. „To ti tvoji Rusové bombardovali,“ přeložili mi slova jeho matky. „A máš děti? A kolik? Chlapce, nebo holčičku?“ A přece jsem nechápala, čeho je v jejích slovech víc – hrůzy, nebo odpuštění?

Vyprávějí o krutosti, s jakou mudžahedíni zacházejí s našimi zajatci. Podobá se to středověku. Tady je skutečně jiná doba, kalendáře ukazují čtrnácté století.

U Lermontova v *Hrdinovi naší doby* hodnotí Maximyč počínání horala, který podřízl otce Běly, se slovy: „Bodejť, po jejich měl na prostou pravdu,“ přestože z ruského pohledu je to zvěrstvo. Spišovatel zachytil tento podivuhodný ruský rys – schopnost cítit se do postoje jiného národa, uvidět věci i „po jejich“.

Ale teď...

17. září

Den za dnem vidím, jak člověk sklouzává níž a níž. A jen málokdy stoupá vzhůru.

U Dostojevského poznamenává Ivan Karamazov: „Zvíře nikdy nedokáže být tak kruté jako člověk, myslím tak kreativně, tak výtvárně kruté.“

Ano, mám podezření, že o tom nechceme slyšet, nechceme o tom nic vědět. Jenže v jakékoliv válce, ať ji vede kdokoli a ve jménu čehokoli, ať by to byl Julius Caesar, nebo Josif Stalin, se lidi vzájemně vraždí. Je to vražda, ale přemýšlet o tom pro nás není příjemné, dokonce z nějakého důvodu ve školách nemluvíme o vlastenecké, ale vojensko-vlastenecké výchově. I když není se čemu divit. Všechno je jasné – máme vojenský socialismus, vojenský stát a vojenské myšlení.

Copak lze člověka takhle zkoušet. Takové zkoušky nevydrží. V medicíně se tomu říká vivisekce. Pokus na živém tvorovi.

Na vojenské ubytovně naproti hotelu zapnuli večer magnetofon. I já jsem poslouchala „afghánské“ písně. Dětské, ještě nezformované hlasy chraptěly do Vysockého: „Slunce zapadlo za kišlak jako obrovská bomba“, „Nepotřebuju slávu. Žít – to je dostačující odměna.“, „Proč zabíjíme? Proč zabíjejí nás?“, „Tady jsem začal už i tváře zapomínat“, „Afghánistáně, jsi víc než naše povinnost. Jsi náš celý svět“, „Jako velcí ptáci poskakují jedno nozí u moře“, „Mrtvý už není nič. Na jeho tváři už není nenávisť.“

V noci se mi zdál sen, jak naši vojáci odjíždějí do Svazu a já jsem mezi těmi, kdo je vyprovází. Přistoupím k jednomu chlapci, nemá jazyk, je němý. Přišel o něj v zajetí. Zpod vojenské blůzy čouhá nemocniční pyžamo. Na něco se ho ptám a on mi píše jen své jméno: „Váněčka... Váněčka...“. Tak jasně rozeznávám jeho jméno – Váněčka... Ve tváři je podobný klukovi, s nímž jsem si povídala ve dne, a ten neustále opakoval: „Doma na mě čeká máma.“

Projížděli jsme po kábulských uličkách bez života, kolem známých plakátů v centru města: „Komunismus je naše světlá budoucnost“, „Kábul – město míru“, „Lid a strana jsou jedno“. Naše plakáty vytištěné v našich tiskárnách. Náš Lenin tu stojí se zdviženou rukou...

Seznámila jsem se s kameramany z Moskvy.

Natáčeli nakládání „černého tulipánu“, letadla, které převáží do vlasti zinkové rakve s mrtvými. Aniž by zvedli oči, vyprávějí, že mrtvé oblékají do starých vojenských uniforem ze čtyřicátých let, jejich součástí jsou ještě rajtky. Stává se, že ani těchto uniforem není dostatek, takže mrtvé někdy nakládají neoblečené. Všude stará prkna, rezavé hřebíky... „Do lednice přivezli nové mrtvé. Jako by tu byl cítit zkažený divočák.“

Kdo mi uvěří, když o tom napíšu?

20. září

Viděla jsem bitvu...

Tři vojáci byli zabiti... Večer všichni večereli; o bitvě a o mrtvých nepadlo ani slovo, i když ti leželi někde poblíž.

Člověk má právo nezabíjet. Neučit se zabíjet. Jenže ani v jediné ústavě to není zapsáno.

Válka je svět, nikoli událost... Všechno je tu jiné: i krajina, i člověk, i slova. V paměti utkví teatrální část války: otáčí se tank, zaznívají povely... Světelné dráhy střel ve tmě...

Přemýšlet o smrti je jako přemýšlet o budoucnosti. Když přemýšlíte o smrti a vidíte ji, něco se děje s časem. Vedle strachu ze smrti zároveň existuje přitažlivost smrti...

Není třeba nic domýšlet. Zlomky zásadních knih jsou tu všude kolem. V každém člověku.

Ve vyprávěních (mnohdy!) šokuje agresivní naivita našich chlapců. Ještě nedávno žáků desáté třídy. A já z nich tahám dialog člověka s člověkem v sobě samém.

A jsou všichni takoví? Jakým jazykem mluvíme sami se sebou, s jinými lidmi? Mám ráda hovorový jazyk, není ničím svázán, je puštěn na svobodu. Všechno v něm hýří a oslavuje: syntax, intonace, přízvuky a hlavně – ožívá přesný cit.

Sleduji city, a ne události. Jak se utvářely naše city, nikoli události. Možná, že to, co dělám, se podobá práci historika, ale já jsem historik beze stop. Co se děje s velkými událostmi? Přecházejí do historie, avšak ty malé, ale pro malého člověka důležité, mizí beze stopy. Dnes mi jeden chlapec, který se pro svoji křehkost a nezdravou vizáž jen velmi málo podobá vojákovi, vyprávěl, jak nezvyklé a zároveň riskantní je zabítet přímo. A jak strašné je ostřelovat.

Cožpak tohle se zachová v historii? Zabývám se zoufale (od jedné knihy ke druhé) stejnou prací – zmenšuji historii do člověka.

Myslela jsem, že není možné psát knihu o válce ve válce. Brání tomu smutek, nenávisť, fyzická bolest, přátelství... A dopis z domova, po kterém se chce tolik žít... Vyprávějí, že když zabíjejí, snaží se nedívat se do očí ani velbloudovi. Tady ateisté nejsou. A všichni jsou pověřiví.

Vyčítají mi (obzvlášť důstojníci, vojáci méně), že prý jsem sama nikdy nestřílela a nikdy mě neměli na mušce – jak tedy můžu napsat něco o válce? A možná, že je to i dobře, že jsem nestřílela?

Kde je ten člověk, kterému sama myšlenka na válku přináší utrpení? Nenacházím ho. Včera však ležel poblíž štábu mrtvý neznámý pták. A jak zvláštní... Vojáci k němu přicházeli, snažili se uhádnout – co je zač? Litovali ho.

Ty mrtvé tváře vyzařují jakousi oduševnělost... Nijak si nemůžu zvyknout ani na to až k zešílení obyčejné, co je ve válce – vodu, cigarety, chleba... Obzvlášť když opouštíme posádku a stoupáme do hor. Tam je člověk o samotě jen s přírodou a náhodou. Proletí kulka kolem nebo neproletí? Kdo vystřelí první, ty, nebo on? Tam se začínáte na člověka dívat jako na součást přírody, nikoli společnosti.

A zatím ve Svazu v televizi ukazují, jak se tu vysazují aleje přátelství, na které tady nikdo z nás nenarazil ani je nesázel...

Dostojevskij říká v *Běsech*: „Přesvědčení a člověk jsou, trvám, dvě věci v mnoha směrech různé. Všichni jsou vinni, všichni jsou vinni a... kdyby si to jen všichni uvědomili...!“

A má takovou myšlenku, že lidstvo o sobě ví víc, mnohem víc, než dosud stačilo zaznamenat v literatuře a ve vědě. Tvrdil, že to není jeho myšlenka, ale Vladimira Solovjova.

Kdybych nečetla Dostojevského, zmocnila by se mě hluboká beznaděj...

21. září

Kdesi daleko je slyšet raketomet Grad. Je to děsivé dokonce i na tu vzdálenost.

Aby se psalo o současných (malých) válkách, takových, jako je afghánská, k tomu jsou po velikých válkách 20. století a masových vraždách zapotřebí jiná etická a metafyzická hlediska. Je třeba vy zdvihnout to drobné, osobní a jednotlivé. Člověka samého. Který je pro někoho jedinečný. Nezdůrazňovat to, co kdo znamená pro stát, ale co znamená pro svoji matku a ženu. Pro své dítě. Jak vrátit sami sobě normální vidění světa?

Zajímá mě i tělo, lidské tělo jako spojovník mezi přírodou a historií, mezi zvířetem a řečí. Všechny fyzické detaily jsou důležité: jak se mění krev na slunci, člověk před tím, než odejde z tohoto světa... Život je nepředstavitelně tvůrčí sám o sobě, a ať to zní jakkoli krutě – obzvlášť tvůrčí je lidské utrpení. Temná strana umění. Vidíte, včera jsem viděla, jak sbírali po kouskách děti, které roztrhala protitanková mina. Mohla jsem se nejt podívat, ale šla jsem, abych o tom napsala. A teď píšu...

A přece: bylo třeba tam jít? Zasllechla jsem, jak se mi důstojníci za zády posmívali: bude mít nahnáno, slečinka. Šla jsem a nic hrdinského v tom nebylo, protože jsem tam ztratila vědomí. Buď z horka, nebo z toho otřesu. Chci být poctivá.

23. září

Letěla jsem vrtulníkem... Seshora jsem zahlédla stovky do zásoby zhotovených zinkových rakví, krásně a děsivě se blyštících na slunci...

Narazíte na něco podobného a hned vás napadne, že literatura ztrácí dech ve své ohraničenosti... Popisem a fakty je možné vyjádřit jen to viditelné očima, jenže kdo potřebuje důkladnou zprávu o minulosti? Je potřeba cosi jiného... Zaznamenané okamžiky, vytržené ze života...

25. září

Vrátím se odsud jako svobodný člověk... Nebyla jsem jím, dokud jsem nespatriła to, co tady děláme. Bylo mi strašně a osaměle. Vrátím se a už nikdy nepůjdu ani do jediného vojenského muzea...

* * *

V knize neuvádím vlastní jména. Jedni mě prosili, abych zachovala zpovědní tajemství, jiní chtěli na všechno zapomenout. Zapomenout na to, o čem psal Tolstoj – že „člověk je proměnlivý“. Je v něm všechno.

V deníku jsem si však jména nechala. Možná, že moji hrdinové jednou zatouží po tom, aby je poznali:

Sergej Amirchanjan, kapitán; Vladimir Arapov, nadporučík, velitel družstva; Tatjana Bělozerskich, armádní úřednice; Viktorie Vladimirovna Bartaševičová, matka padlého vojína Jurije Bartaševiče; Dmitriij Babkin, voják, střelec-operátor; Sajja Jemeljanovna Babuková, matka padlé zdravotní sestry Světlany Babukové; Marija Těrentjevna Bobkovová, matka padlého vojína Leonida Bobkova; Olimpiada Romanovna Baukovová, matka padlého vojína Alexandra Baukova; Taisija Nikolajevna Bogušová, matka padlého vojína Viktora Boguše; Viktorija Semjonovna Valovičová, matka padlého nadporučíka Valerije Valoviče; Tatjana Gajsenková, zdravotní sestra; Vadim Gluškov, nadporučík, vojenský tlumočnick; Gennadij Gubanov, kapitán, pilot; Inna Sergejevna Galovněvová, matka padlého nadporučíka Jurije Galovněva; Anatolij Děvetjarov, major, důstojník pro osvětu při dělostřeleckém pluku; Denis L., voják, granátometník; Tamara Dovnarová, žena padlého nadporučíka Petra Dovernara; Jekatěrina Nikitična Platicynová, matka padlého majora Alexandra Platicyna; Vladimir Jerochovec, voják, dělostřelec; Sofja Grigorjevna Žuravlevová, matka padlého vojína Alexandra Žuravleva; Natalja Žestovskaja, zdravotní sestra; Marija Onufrijevna Zilfigarovová, matka padlého vojína Olega Zilfigarova; Vadim Ivanov, nadporučík, velitel ženijní čety; Galina Fjodorovna Ilčenková, matka padlého vojína Alexandra Ilčenka; Jevgenij Krasnik, voják, motostřelec; Konstantin M., vojenský poradce; Jevgenij Kotělnikov, staršina, zdravotnický instruktor průzkumné roty; Alexandr Kostakov, voják, spojař; Alexandr Kuvšinnikov, nadporučík, velitel minometné čety; Naděžda Sergejevna Kozlovová, matka padlého vojína Andreje Kozlova; Marina Kiselevová, armádní úřednice; Taras Kecmur, voják, řidič; Petr Kurbanov, major, velitel roty horské pěchoty; Vasilij Kubik, praporčík; Oleg Lepjušenko, voják, granátometník; Alexandr Leletko, voják; Sergej Loskutov, vojenský chirurg; Valerij Lisičonok, četař, spojař; Alexandr Lavrov, voják; Věra Lysenková, armádní úřednice; Artur Metlickij, voják, průzkumník; Jevgenij Stěpanovič Mu-

chortov, major, velitel praporu; Andrej Muchortov, podporučík; Lidija Jefimovna Mankevičová, matka padlého četaře Dmitrije Mankeviče; Galina Mljavaja, žena padlého kapitána Stěpana Mljavého; Vladimir Micholap, vojín, obsluha minometu; Maxim Medveděv, vojín, letecký střelec; Alexandr Nikolajenko, kapitán, velitel roje helikoptér; Oleg L., pilot vrtulníku; Natalja Orlovová, armádní úřednice; Galina Pavlovová, zdravotní sestra; Vladimir Pankratov, vojín, průzkumník; Vitalij Ružencev, vojín, řidič; Sergej Rusak, vojín, tankista; Michail Sirotin, nadporučík, pilot; Alexandr Suchorukov, nadporučík, velitel čtyř horské pěchoty; Timofej Smirnov, četař, dělostřelec; Valentina Kirillovna Saňková, matka padlého vojína Valentina Saňka; Nina Ivanovna Sidelnikovová, matka; Vladimir Simanin, podplukovník; Tomas M., četař, velitel pěchoty; Leonid Ivanovič Tatarčenko, otec padlého vojína Igora Tatarčenska; Vadim Trubin, četař, příslušník speciálních jednotek; Vladimir Ulanov, kapitán; Tamara Fadějevová, bakterioložka; Ljudmila Charitončiková, žena padlého nadporučíka Jurije Charitončika; Anna Chakasová, armádní úřednice; Valerij Chudjakov, major; Valentina Jakovlevová, praporčice, velitelka zpravodajského oddělení...

DEN PRVNÍ

„Neboť mnozí přijdou v mém jménu...“

Po ránu vyzvánění telefonu. Dlouhé. Jako dávočka ze samopalu:
„Poslyš,“ začal, aniž by se představil, „čet jsem ten tvůj paskovil; jestli otiskneš ještě řádku...“

„Kdo jste?“

„Jeden z těch, co o nich píšeš. Ještě nás zavolají, dají nám do ruky zbraň, abysme zjednali pořádek. Za to všechno si zasloužíte odplatu. Hlavně zveřejněte svůj jména a neschovávejte se za pseudonymy. Nenávidím pacifisty! Šla jsi někdy s plnou výstrojí do hor, jela jsi někdy v obrněném vozu, když bylo padesát stupňů nad nulou? Cítíš po nocích ostrý pach bodláčí? Necítíš... Tak vidíš... Takže to nech být! Je to naše! K čemu ti to je? Jsi ženská, tak koukej rodit děti!“

„Proč se nepředstavíš?“

„Nech to být! Nejlepšího kamaráda, byli jsme jak bratři, jsem dones zpátky z akce v celofánovém pytli... Zvlášť hlava, zvlášť ruce, nohy... Stažená kůže, jako z divočáka... Rozporcovaná hora masa... Uměl hrát na housle, psal básně. Ten by to dokázal napsat, a ne ty... Jeho matku dva dny po pohřbu odvezli do blázince. Spala na hřbitově, na jeho hrobě. Bylo to v zimě, spala na sněhu. A ty! Ty... Nech to být! Byli jsme vojáci, poslali nás tam. Plnili jsme rozkaz. Složil jsem vojenskou přísahu. Prapor jsem líbal na kolenou.“

„Mějte se na pozoru, aby vás někdo nesvedl; neboť mnozí přijdou ve jménu Mém. Nový zákon. Evangelium Matoušovo...“

„Chytráci! Po deseti letech jste všichni hrozně chytrý... Chcete zůstat bez poskornky? A my jsme teda ta špína... Ani netušíš, jak letí kulka. Samopal jsi nikdy nedržela v ruce... Kašlu na vaše Nový zákony! Svou pravdu jsem nes v celofánovém pytli... Zvlášť hlava, zvlášť ruce... Jiná pravda není...“

A tón ve sluchátku, podobný vzdálenému výbuchu.

Stejně lituji, že jsme spolu nedomluvili. Možná, že tohle byl můj hlavní hrdina...

Autorka

– Pronikaly ke mně jen hlasy... Ať jsem se soustředil sebevíc, hlasy neměly tvář. Odcházel y a zase se vracely. Tuším, že jsem si ještě stačil pomyslet: Umírám. A vtom jsem otevřel oči...

Vzpamatoval jsem se v Taškentu, šestnáct dní po výbuchu. Když přijdete k sobě, cítíte se mizerně, připadá vám, že lepší by bylo nebýt... Už se nevracet zpátky... Bylo by to pohodlnější. Milha a nevolnost, vlastně to ani není nevolnost, ale zalykáte se, jako byste měli plíce plné vody. Z toho stavu se dostáváte dlouho. Milha a nevolnost... Z vlastního šepotu vás bolí hlava... víc než šeptat jsem nemohl. Měl jsem za sebou už pobyt v kábulské nemocnici. V Kábulu mi otevřeli lebku a tam byla kaše; odstranili z ní drobné kousičky kostí a levou ruku mi místo kloubů sešroubovali. První můj pocit byla lítost, že už nic nebude jako dřív, že neuvidím kamarády, a co bylo nejmrzutější – že už se nedokážu vyhoupnout na hrazdu.

Po nemocnicích jsem proležel bez patnácti dnů dva roky. Měl jsem osmnáct operací, čtyři pod celkovou narkózou. Medici si u mě dělali poznámky: co mám a co nemám. Sám oholit jsem se nedokázal, museli mě holit kluci. Když na mě poprvé vylili flakón kolínské, řval jsem: „Přineste jinou!“ Vůbec nevoněla. Nic jsem necítil. Vyzkoušeli jsme všechno, co jsem měl v nočním stolku: salám, okurky, med, bonbony, ale nic jsem necítil! Barvu to mělo, chuť také, ale vůně žádná. Div jsem nepřišel o rozum! Přišlo jaro, začaly kvést stromy a já to všechno viděl, ale nic jsem necítil. Vyoperovali mi půldruhého centimetru mozku a zřejmě odstranili i nějaké nervové centrum, s nímž jsou spojeny vůně. Ani teď, pět let poté, necítím vůni květin, dým tabáku, dámský parfém. Kolínskou cítím, ale jen když je vůně jednoduchá a silná, a musím si flakón strčit až úplně pod nos. Zbylá část mozku zřejmě převzala ztracenou schopnost čichu. Myslím, že to tak bude.

V nemocnici jsem dostal dopis od kamaráda. Dozvěděl jsem se od něj, že náš transportér vybuchl na italské protitankové mině. Kamarád viděl, jak spolu s motorem vyletěl do vzduchu člověk... To jsem byl já...

Propustili mě, dali mi odškodné tři sta rublů. Za lehké zranění se dává sto padesát, za těžké tři sta. Dál si žij, jak chceš. A penze, to je almužna. Ať tě zaopatří rodiče. Můj otec má válku i bez války. Zešedivěl a začal trpět vysokým tlakem.

Ve válce jsem ještě nic nechápal, začalo mi svítat až později. A všechno se obrátilo naruby...

Povolali mě v osmdesátém prvním. Válka už trvala dva roky, ale my v civilu jsme o ní nic moc nevěděli a ani nějak zvlášť nemluvili. V naší rodině se to bralo tak, že když tam jednou vláda posílá vojska, tak to znamená, že je to potřeba. Tak uvažoval můj otec, ale i sousedi. Nevzpomínám si, že by to někdo viděl jinak. Ani ženy neplakaly, všechno to bylo tehdy daleko a nevypadalo to hrozivě. Je to válka, není to válka, a jestli je, tak je nějaká divná, bez padlých a bez zajatců. Zinkové rakve tehdy ještě nikdo neznal. Teprve později jsme se dozvěděli, že do města už rakve přiváželi, ale pohřbívali je potají, v noci, a na náhrobní desky napsali „zemřel“, nikoli „padl“. A nikdo si nepoložil otázku, čím to, že nám najednou v armádě začali umírat devatenáctiletí kluci. Způsobila to vodka nebo chřipka? Nebo se přejedli pomerančů? Jejich blízcí plakali, ale ostatní žili jako dřív, jako by se jich to netýkalo. V novinách psali, že naši vojáci budují mosty, vysazují aleje přátelství a naši lékaři léčí afghánské ženy a děti. Ve vitebském příjímači nebylo žádným tajemstvím, že nás cvičí pro Afghánistán. Někteří se z toho za každou cenu snažili vyvlíknout. Jeden kluk se přiznal, že se bojí, prý slyšel, že nás tam všechny postřílejí. Začal jsem ho přehlížet. Těsně před odjezdem odmítl jet ještě další: nejdřív se vymlouval, že ztratil komsomolský průkaz, ale ten se našel, tak si vymyslel, že jeho děvče rodí. Myslel jsem si, že není normální. Jeli jsme tam přece dělat revoluci! Tak nám to říkali. A my jsme tomu věřili. Představovali jsme si, že nás čeká něco romantického.

Když kulka pronikne do člověka, tak slyšíte opravdu nezapomenutelné, s ničím nezaměnitelné, charakteristické mokré plesknutí. Váš známý, kluk vedle vás, padá tváří k zemi, rovnou do prachu, bodajícího jako popel. Obrátíte ho na záda; mezi zuby má hořící cigaretu, kterou jste mu právě dal. Ještě se z ní kouří...

Nebyl jsem připravený střílet na člověka, přišel jsem přímo z mírového života. Z míru... Poprvé jednáte jako ve snu: běžíte, někoho táhnete, střílíte, ale nic z toho si nepamatujete, po bitvě nejste schopni říct jediné slovo. Všechno jako by bylo za sklem... Za dešťovou clonou... Jako když se vám zdá zlý sen. Zděšením se probouzíte, ale nemůžete si na nic vzpomenout. Aby člověk zakusil hrůzu, vypadá to, že si ji musí zapamatovat, zvyknout si na ni. Během dvou týdnů z toho původního ve vás nezbude vůbec nic, jen vaše jméno. Už to nejste vy, ale docela jiný člověk. Myslím, že to tak bude... Zřejmě je to tak... A ten jiný člověk... Ten se při pohledu na zabitého už neděsí a klidně nebo rozmrzele přemýšlí o tom, jak ho ponese dolů ze skály nebo ho v horku potáhne několik kilometrů. Nic si nepředstavuje... A už ví, jak ve vedru páchnou vyvrhnuté vnitřnosti a jak nejde vyprat zápach lidských výkalů a krve. Představitivost? Ta utichá. Co vidíte: ve špinavé louži roztaveného kovu cení zuby ohořelé lebky. Jako by tu před pár hodinami, když umírali, nekřičeli, ale smáli se. Všechno je náhle tak obyčejné... Prostě... Vidíte zabitého a cítíte ostré, vzrušující napětí: mě nezabili! Děje se to tak rychle... Takový obrat... Velice rychlý. Děje se to všem.

Pro lidi ve válce v sobě smrt nemá žádné tajemství. Zabíjení, to je prostě mačkání spouště. Učili nás, že přežije ten, kdo vystřelí první. Takový je zákon války. „Vy tady musíte umět dvě věci: rychle chodit a přesně střílet. Přemýšlet budu já,“ říkával velitel. Stříleli jsme, kam nám přikázali. Navykl jsem si střílet, kam mi řekli. Střílel jsem, neměl jsem s nikým slitování. Dokázal bych zabít i dítě. Vždyť tam s námi bojovali všichni: muži, ženy, starci i děti. Kolona jela přes kišlak. Prvnímu vozu začal chcípát motor. Řidič vylezl z kabiny, zvedl kapotu... A kluk, tak desetiletý, ho bodl nožem do zad... Přesně tam, kde je srdce. Voják padl na motor... A z toho kluka udělali řešeto... Kdybychom v té chvíli dostali povel, nezbylo by z kišlaku nic než hromada prachu. Srovnali bychom ho se zemí. Každý se snažil přežít. Na přemýšlení nebyl čas. Vždyť nám bylo osmnáct dvacet let. Na cizí smrt jsem si zvykl, ale té vlastní jsem se bál. Viděl jsem, že během jediné vteřiny ne-

zbude z člověka vůbec nic, jako by ani neexistoval. A zpátky domů pak posílali jenom sváteční uniformu v prázdné rakvi. Dovnitř nasypali cizí hlínu, aby to mělo odpovídající váhu... Tolik jsme chtěli žít. Nikdy jsme netoužili žít tak moc jako právě tam. Vrátili jsme se z bitvy a smáli jsme se. Nikdy jsem se tolik nenasmál jako tam. Staré vtipy byly špičkové. Tak třeba tenhle...

Vekslák se dostane do války. Nejdřív si zjistí, za kolik bonů je zajatý „duch“. Jeden má cenu osm bonů. Za dva dny se u posádky zvedá prach: to si vekslák vede dvě stě zajatců. Kamarád ho prosí: „Prodej mi jednoho. Dám ti sedm bonů.“ – „To zrovna, kámo. Sám jsem koupil za devět.“

Kdyby to někdo vyprávěl stokrát, tak se stokrát budeme smát. Řehtali jsme se jakékoliv pitomosti, až nás břicho bolelo.

Leží „duch“ (tak jsme říkali dušmanům-mudžahedínům) a vedle sebe má příručku. Je to ostřelovač. Vidí tři malé hvězdičky – nadporučík... Zalistuje v příručce: za tři hvězdičky je padesát tisíc afghání. Cvak! Jedna velká hvězda, to je major – dvě stě tisíc afghání. Cvak! Dvě malé hvězdičky, tedy praporčík. Cvak! V noci náčelník srovnává účty: za nadporučíka dostaneš tolik, za majora zas tolik. Za... Cože? Praporčík? Dyť tys zabil našeho živitele. Kdo nám teď prodá kondenzovaný mlíko, konzervy a deky? Pověste ho!

O penězích jsme mluvili dost. Víc než o smrti. Já jsem si ale nic nepřivezl. Jen střepinu, kterou ze mě vytáhli, a nic víc. Někteří si nabrali... Porcelán, drahé kameny, šperky, koberce... To bylo na akcích, když jsme šli do kišlaků. Někdo nakupoval, někdo směňoval... Zásobník nábojů za kosmetickou soupravu: řasenka, pudr a oční stíny pro milovanou dívku. Náboje prodávali vařené... Uvařená kulka nevyletí, ale jen vypadne z hlavně. Taková nikoho nezabije. Vzali kyblík nebo lavor, hodili tam patrony a vařili je dvě hodiny. A bylo! Večer je nesli na prodej. Obchodování se věnovali velitelé i vojáci, hrdinové i zbabělci. V jídelnách mizely nože, misky, lžice a vidličky. V kasárnách se nedostávalo hrnků, stoliček a kladívek. Prodávali bodáky ze samopalů, zrcátka z aut, náhradní díly... Včetně vyznamenání... V dukanech brali všechno,

dokonce i takové harampádí, které se z posádkového městečka vyváželo na smetiště: zavařovací sklenice, staré noviny, rezavé hřebíky, kusy překližky, celofánové sáčky. Tyhle odpadky se prodávaly po autech. Dolar a voda si najdou cestu vždycky. Všude. Každý voják měl sen... Tři sny... Tři vojenské sny: koupit matce šátek, přítelkyni kosmetiku a sobě slipy, protože tehdy slipy ve Svazu nebyly. Tak taková to byla válka.

Ríkají nám „afghánci“. Je to cizí název. Je jako znamení. Cejch. Nejsme jako všichni ostatní. Jsme jiní. Jací? Nevím vlastně, kdo jsem: jestli hrdina nebo hlupák, na kterého si musí ukazovat prstem? A možná, že jsem zločinec? Už se o tom mluví, že to byla politická chyba. Dnes se o tom mluví potichu, zítra to bude hlasitěji. Jenže já tam nechal krev... Svou... I cizí... Dávali nám vyznamenání, která nenosíme... Ještě je budeme vracet... Vyznamenání, která jsme získali čestně v nečestné válce... Zvou nás, abychom přišli promluvit do škol. Ale o čem mám vyprávět? O bojových akcích... O tom, jak jsem poprvé zabil... O tom, jak se doteď bojím tmy, a když něco spadne, že sebou trhnu... O tom, jak jsme brali zajatce, ale k pluku jsme je nedovedli... Ne vždycky... (Mlčí.) Za půldruhého roku války jsem neviděl jediného dušmana živého, jenom mrtvé. Měl bych mluvit o sbírkách sušených lidských uší? O válečných trofejích... Těmi se chlubili... Nebo o kišlacích po dělostřelecké palbě, které už nevypadaly jako vesnice, ale jako rozrytá pole? Jestlipak o tom chtějí v našich školách slyšet? Kdepak, tam potřebují hrdiny. Jenže já si pamatuju, jak jsme ničili, zabíjeli a hned zase stavěli, rozdávali dárky. To všechno existovalo tak těsně vedle sebe, že to doteď nedokážu oddělit. Z těch vzpomínek mám strach... Schovávám se před nimi. Odháním je pryč... Neznám jediného člověka, který by se odtamtud vrátil a nepil by nebo nekouřil. Slabé cigarety mi nepomáhají, sháním „Lovecké“ bez filtru, co jsme kouřili tam... Jenže kouřit mi doktoři zakazují... Mám půlku hlavy ze železa. Ani napít se nemůžu...

Hlavně nepište o našem afghánském bratrství. To neexistuje. Nevěřím v něj. Ve válce jsme byli na jedné lodi: všechny nás úplně stejně podvedli, všichni jsme chtěli žít a všichni jsme chtěli domů.

Tady nás spojuje jen to, že nic nemáme, protože majetek se v naší zemi přiděluje podle známostí a privilegií. Nám ale dluží za krev. Máme jenom jeden problém: peníze, byty, dobré léky, protézy, nábytkové soupravy... Až to vyřešíme, naše společenství se rozpadnou. Dejme tomu, že si seženu, protlačím si, prostě si vydupu byt, nábytek, lednici, pračku, japonské video... a je konec! Hned bude jasné, že v tomhle klubu už nemám co dělat. Pro mládež nic neznamenejme. Pro ně jsme nepochopitelní. Něco jako účastníci druhé světové války, jenže ti vlastně bránili, ale co my? My jsme byli jako Němci; to mi řekl jeden kluk. Myslím, že to tak je... Že se na nás tak dívají... A my na ně máme vztek. Oni si tu poslouchali muziku, tancovali s děvčaty, četli si knížky a my jsme tam zatím jedli syrovou kaši a vybuchovali na minách. Kdo tam se mnou nebyl, neviděl, nezažil to a nezakusil, ten pro mě nic neznamenej.

Za deset let, až se projeví naše hepatitidy, zranění a malárie, se nás začnou zbavovat. V práci, doma... Přestanou nás dosazovat do předsednictva. Budeme všem na obtíž... K čemu ta vaše kniha je? A pro koho? Nám, kteří jsme se odtamtud vrátili, se stejně líbit nebude. Copak dokážete vylíčit, jak to všechno bylo? Jak zabití velbloudi a zabití lidé leželi v jedné kaluži krve a jejich krev se mísila. K čemu je to dobré? Tady jsme pro všechny cizí. Jediné, co mi zůstalo, je můj dům, moje žena a dítě, které brzy porodí. Pár přátel odtamtud. Nikomu víc nevěřím.

A už neuvěřím.

Vojín, granátometník

– Deset let jsem mlčel... Mlčel jsem o všem...

V novinách se psalo: pluk podnikl cvičný pochod... Absolvoval cvičnou střelbu... Když jsme to četli, tak nás to uráželo. Naše četa doprovázela automobily. Auto je možné prorazit šroubovákem, je to snadný terč pro kulku. Každý den po nás stříleli a zabíjeli nás. Hned vedle mě zabili kluka, co jsem znal. Prvního... přímo mně před očima. Ještě jsme se tolik neznali... Pálili z minometu. Umíral dlouho, měl v sobě spoustu střepin. Nás poznával. Ale volal neznámé lidi...